

11. Тубол Н.А. Структурно-семантические особенности сложных наименований сельскохозяйственных орудий, машин и механизмов в современном русском языке / Н.А.Тубол // Система і структура східнослов'янських мов: збірник наукових праць. – К., 1998. – С.100-103.
12. Чепіга І.П. Будівельна лексика староукраїнської мови (загальні поняття, будівельні матеріали, первинна обробка дерева, знаряддя праці) / І.П.Чепіга // Мовознавство. – 1982. –№ 2. – С.51–61.
13. Янценецкая М.Н. Семантические вопросы русского словообразования. Значение производящего слова / М.Н.Янценецкая. – Томск, 1991. – 271с.

Анотація. У статті охарактеризовано погляди науковців на досліджувану групу твірних та проаналізовано вербативи, утворені від знарядь праці, та способи і засоби їх творення.

Ключові слова: знаряддя праці, вербатив, дериват, твірна лексема, вербальний блок.

Summary. In the article the views of scientists on the researched problems are characterized and verbs, which were created from the names of instruments and methods of their creation are analyzed.

Key words: instruments, verbs, derivative, derivative lexeme, verbal block.

УДК 81 - 25

Бибик С.П.

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ “РОЗМОВНІСТЬ” ТА “ОПОВІДНІСТЬ” У ПРОЗОВІЙ МОВІ

Стилістичне значення “розмовність” є одним із стрижневих у літературно-мовній текстовій комунікації. Воно – маркер розмовно-побутового, повсякденного спілкування. Розмовність є синонімом доступності, простоти, емоційності словесного оформлення мови в її естетичних, публіцистично-ораторських, газетно-журнальних тощо проявах. Одиниця мови як носій розмовності несе на собі “тягар” функціонально-стильової та соціально оцінної характеристики, що по-різному модифікується у тих чи тих мовно-естетичних текстових умовах, співвідносних з часово-просторовою динамікою літературної мови.

До того ж, такі комплексні ознаки розмовності, як звукова форма, спонтанність, ситуативність, непублічність, неофіційність, діалогічність, знаходять вираження в усних формах розмовної літературної мови, у стилізованих писемних текстах.

Розмовність – історико-мовний, стилістичний та культуромовний феномен.

Основними опозиційними відношеннями, в яких виявляється зміст розмовності, є відношення *розмовне – писемне (усне – писемне)*, *книжне –розмовне*, *розмовне – художнє*, *розмовне – публіцистичне*, *розмовне – професійне*. Кожного разу, коли ми визначаємо стилістичний (естетичний) феномен, виражальні явища, колорит розмовності у тому чи тому тексті (писемному чи усному), ми відзначаємо п а р а д и г м а т и ч н і з в’ я з к и стилістичних систем, коли одним із відправників стає розмовний стиль літературної мови, що існує як відкритий динамічний, історично змінний конструкт з певними комплексними ознаками, з певним наповненням компонентів [про історіографію дослідження української розмовної літературної мови див. 12, 279-304].

Як зазначено вище, опозиція *розмовне – художнє* передбачає певний кут зору на проблему вираження колоритів розмовного стилю в літературному прозовому тексті. Оскільки йдеться про літературну мову, то відразу постає потреба в окресленні поняття *норма* щодо художнього твору.

Питання про “норму” у прозовому тексті, як взагалі в художній мові, не розв’язується з позиції “правильно” – “неправильно”. Воно вміщується у ланцюжок співвідношень “норма літературної мови” – “норма мови художньої літератури” – “індивідуальний художній стиль”. Приймаючи те, що художній стиль перебуває так би мовити на периферії функціонально-стилістичної структури літературної мови, можна стверджувати про **широту мовної норми в художній прозі**, яка ґрунтується не на стандартах літературно-мовного вживання, а на проявах життя національної мови, на мовно-естетичних засадах образного художнього мислення. Свого часу В.В.Виноградов це визначив як “двоплановість” мови художньої літератури, що виражається в її віднесеності, з одного боку, до “загальної” мови та спрямування її, з іншого боку, до “символічної структури літературно-художнього твору в цілому” [1, 215].

Сам художній текст є однією із проміжних ланок, через яку мовна одиниця потрапляє в літературну мову, нормативно закріплюється в ній, кодифікується. З іншого боку, це тло, на якому суспільна свідомість певного історичного часу вимірює мовні елементи за шкалою “літературне” – “позалітературне”, на якому простежується загальний процес розвитку літературної мови.

У кожний соціально-історичний відрізок часу художня мова видозмінюється в естетичному (стильова орієнтація твору), аксіологічному, лексико-фразеологічному, семантико-синтаксичному планах, способах побудови авторської оповіді (співвідношення мови автора і прямої мови персонажів), отже, мовна норма в художній прозі – категорія історична. Зокрема, дослідники відзначають, що у реалістичних творах прози ХХ ст. маніфестована *розповідна норма* [9, 255].

Крім того, стильова орієнтація мови прози, формована відбором певної образної лексики і синтаксичних конструкцій, вирізняє ті чи ті тексти за ознакою стилістичної варіантності мовної норми в художній прозі (вираження певної художньо-стильової парадигми).

Відчуті індивідуальний стиль того чи того письменника можна, враховуючи пропорції вираження загальнолітературної і художньої норми в мові літературного твору, що “залежить, по-перше, від стильової орієнтації твору в цілому, а по-друге, – від співвіднесеності авторської оповіді і прямої мови персонажів, бо ці два вияви мовної структури прозового тексту становлять собою принципово різні мовні сфери” [9, 254].

Із цих двох планів, зважаючи на специфіку мови прози як естетико-стилістичного явища, на перший слід винести увагу до способу окреслення авторської позиції у певному тексті, про співвідношення мови автора та персонажа, тобто особливості вираження *оповідної норми*. Пор.: “[У художній прозі] особливу стилістичну роль відіграють не стільки словотворчі неологізми, не стільки несподіване, незвичне поєднання слів, скільки природність, реалістичність діалогів, особлива співвіднесеність мови персонажа із мовою автора” [7, 96].

За загальномовною характеристикою прозові твори поділяють на твори з нормативною (орієнтовані на нормативність, літературність мови) та характеристичною (наявність стилістично забарвлених засобів) оповідністю, а також твори, в яких сполучаються обидва типи настанов. Стилістичними центрами оповідності є *мова автора* й *мова персонажа*.

Дослідники відзначають, що “нормативність” оповідності ґрунтується не на повній відсутності в ній елементів, що не входять до складу літературної мови. Але вони застосовуються в ній, по-перше, в обмеженій кількості, а по-друге, як елементи чужого слововживання, найчастіше в жартівливо-іронічному плані. Як правило, ці елементи відображають мовні звички персонажів (цитати, непряма, невластиво-пряма мова) [пор. 13, 241 – 288].

Характеристичні засоби в тій чи тій оповіді створюють ілюзію позиції персонажа та автора. На тлі усталеної нормативності літературної мови створена можливість уповні оцінити ту складну стилістичну гру, яка розгортається в характеристичній оповіді. “Норма, не втілена безпосередньо в тексті, продовжує існувати за текстом як те необхідне тло, на якому сприймається ефект оповідності” [13, 98]. Або пор.: “Авторська оповідь, як відомо, зазнає подвійної організації. Перш за все, вона може бути побудована на основі тих засобів мови, які відбивають мовний досвід письменника. При всій усвідомленості мовного відбору цей досвід виступає як “перевірений”, “покращений” та ін., мовні бажання автора одержують у ньому найбільш яскраве втілення. Тут ми вправі вести подвійне зіставлення конкретного тексту як з оповідною, так і з кодифікованою нормою загальнолітературної мови, оскільки автор є її виразником” [9, 254].

Як відзначають численні дослідники, про характеристичний тип оповіді можна говорити впевнено вже в літературі другої половини ХІХ ст. й продовження цього процесу в 20-і роки ХХ ст., його поширення у 60-і роки.

У 40 – 50-і рр. характеристичні засоби використовувалися для створення образів-персонажів друго- та третьорядних, а от у 60-і роки характеристичність стає засобом організації великих відрізків тексту, виражає погляди центральних персонажів, характеристичні засоби з’являються в описах природи, портрету персонажа, зображенні чужої психології (пряма, невластиво-пряма мова) [13, 74], особливо цікаві з цього погляду твори на теми села і провінційного міста, де проблема використання позалітературних (розмовних) засобів з художньою метою постає гостріше, ніж у творах іншої тематики, а принципи її застосування складні і багатогранні [9, 259]. За типом оповіді в мові української прози 60 – 80-х років ХХ ст. можна відзначити взаємодію струменів розмовної та філологічної орієнтації [3, 32].

Мовна ж естетика нової літературної генерації, як зауважує Л.О.Ставицька, “будується на ствердженні безмежного права авторського самовираження, яке передбачає нехтування не тільки традиційними поняттями й естетичними нормами, а й мовними, стилістичними, жанровими законами” [10, 154].

Важливим моментом в організації взаємодії оповідності та розмовності в художній мові є варіювання *форм мови* (опису, розповіді, роздуму).

Орієнтація прозової мови на усно-розмовне джерело визначає наявність у більшості творів розповідного жанру конкретного *оповідача* [7, 97]. Відповідно стимулюється розвиток *розмовності* як стилізації усності в мові прози. Це явище реалізується “не лише цілеспрямованим добором усно-розмовної лексики та фразеології, а й відповідною синтаксичною будовою діалогічних і монологічних партій” у творі [4, 36].

Отже, окрім лексичних засобів у процесі мовно-естетичного моделювання образу персонажа задіяні механізми міжстильової взаємодії (розмовний стиль – художній стиль), зокрема чинники, що визначають виникнення у мові художньої прози “*еквівалента спонтанної усної мови або ілюзії її відбитка*” [5], оскільки йдеться про естетичне переосмислення й переоцінку особливостей спонтанної усної мови. Чинник стилізації усної мови людини в епічному творі підпорядкованій ідеї про фіктивність персонажа, про ілюзію правдивості зображуваного.

Дослідники виділяють кілька прийомів оформлення мовної поведінки персонажа: реферативний (ведення оповіді від першої особи; оповідач анонімний), репродуктивний (стилізація плану змісту, відображення звукових особливостей мови особи, стилістична побудова репродукції шляхом уніфікації мови певного персонажа в напрямку індивідуалізації, соціальної типізації); коментувальний.

“У зв’язку з актуалізацією образу автора, передачею внутрішнього ставлення персонажів до змальованих подій значної стилістичної ваги набувають в оповіданні структури прямої і невластиве прямої мови [6, 317], діалогізації авторського мовлення [4, 36].

З розвитком оповідності у ремарці пов’язані модифікації стилістичної структури діалогу, у якому певним чином співвіднесені форми усної мови та способи їх сполучення з книжно-літературним конструюванням. В.В.Одинцов виділяє два типи діалогів у прозовій мові 40 – 50-х років ХХ ст.: 1) описовий (великі репліки з описами, характеристиками, оповідями про певні події; репліки взаємодоповнюють одна одну; відповідає нормативній літературній мові, відсутні яскраві стилістичні засоби); 2) драматизований (швидка зміна коротких реплік; загальнокнижна лексика; скерованість на відтворення особливостей усної мови) [8, 105].

Відмінність художнього діалогу від природного визначається не лише характером мовних засобів (склад і особливості яких можуть бути однаковими), скільки принципами їх організації. Якщо в розмовній природній мові різні мовні засоби реалізуються спонтанно, то в художньому діалозі – вони взаємопов’язані, взаємозумовлені й підпорядковані спільній комунікативній меті всього художнього тексту.

Діалогізація, діалогічність прозового тексту стимулює наростання психологізму зображуваного, драматизації художньої оповіді, спричинює перевтілення автора в мовний образ персонажа, а отже й народження особливої риси авторської модальності оповіді [пор. 2, 240 – 246].

Отже, розв’язання питання про взаємодію лінгвостилістичних текстових категорій розмовності та оповідності передбачає врахування стилістичних та структурних особливостей художнього прозового тексту, співвідношення у ньому форм мови, типології взаємодії мови автора та мови персонажа, ступінь вираження образу автора-оповідача, а також стильова орієнтація письменника на тип розмовної мови – літературної чи не літературної, що виражене в особливостях лексики, фразеології, словотвору, синтаксису мови прози.

Розмовність у художньому тексті стає маркером міжстильової взаємодії, стилізації іншого способу комунікації, пристосування його психолінгвістичних механізмів до потреб художньо-образної конкретизації, або ж мовно-естетичної модифікації. Це спричинює вираження розмовності не лише на різних рівнях мовної системи художнього твору, а й у створенні ілюзії усномовності, діалогічності.

Разом з тим *оповідність* як категорія естетики прозової мови утримує розмовне в межах норми, тобто такого вживання уснорозмовних елементів і в такій кількості, що це формує певний тип оповіді – нормативний чи характеристичний.

У кожному разі баланс розмовності та оповідності створює особливий індивідуальний авторський стиль художньої мови.

Список використаних джерел

1. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 255 с.
2. Єрмоленко С.Я. На риси з української словесності: (стилістика та культура мови) / Єрмоленко С.Я. – К.: Довіра, 1999. – 431 с.
3. Єрмоленко С.Я. Стилiстика сучасної української літературної мови в контексті слов’янських стилістик / С.Я.Єрмоленко // Мовознавство. – 1998. – № 2-3. – С.25-35.
4. Їжакевич Г.П. Розвиток мовно-виражальних засобів жанру оповідання у слов’янських мовах / Їжакевич Г.П., Пилинський М.М., Єрмоленко С.Я.. – К.: Наук. думка, 1978. – 40 с.

5. Кожевникова Квета. Спонтанная устная речь в эпической прозе (на материале современной русской художественной литературы) / Квета Кожевникова. – Praha: Universita Karlova, 1971. – 169 с.
6. Кожевникова Н.А. Несобственно-прямой диалог в художественной прозе // Синтаксис и стилистика : [сб. науч. трудов]. – М.: Наука, 1976. – С. 312-321.
7. Мова і час. Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови / [Єрмоленко С.Я., Колесник Г.М., Ленець К.В. та ін.]; за ред. В.М.Русанівського. – К.: Наук. думка, 1977. – 237 с.
8. Одинцов В.В. Стилистическая структура диалога // Языковые процессы современной русской художественной литературы. Проза : [сб. науч. работ / отв. ред. Горшков А.И. и др.]. – М.: Наука, 1977. – С. 99-199.
9. Пустовіт Л.О. Питання мовної норми в сучасній художній прозі / Л.О.Пустовіт // Жанри і стилі в історії української літературної мови / [Німчук В.В., Русанівський В.М., Чепіга І.П. та ін.]; за ред. С.Я.Єрмоленко. – К.: Наук. думка, 1989. – С.253-264.
10. Ставицька Л.О. Мовна тенденції в художній прозі 90-х років / Л.О.Ставицька // Українська мова. Najnowsze dzieje języka w siowiacskich / ред. наук. С.Єрмоленко. – Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 1999. – С. 153-169.
11. Ткаченко Т.В. Засоби стилізації розмовності в прозі Михайла Стельмаха: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Т.В.Ткаченко. – К., 2006. – 20 с.
12. Українська лінгвостилістика ХХ – початку ХХІ ст.: система понять і бібліографічні джерела / [Бибик С.П., Єрмоленко С.Я., Коць Т.А. та ін.]; за ред. С.Я.Єрмоленко. – К.: Грамота, 2007. – 368 с.
13. Языковые процессы современной русской художественной литературы. Проза : [сб. науч. работ / отв. ред. Горшков А.И. и др.]. – М.: Наука, 1977. – 336 с.

Анотація. Стаття присвячена характеристиці напрямків взаємодії лінгвостилістичних категорій оповідності на розмовності, пов'язаних із жанрово-стильовою особливістю мови прози.
Ключові слова: мова прози, оповідність, розмовність, мовна норма.

Summary. The article is dedicated to the characteristic of trends' interaction of linguistic categories of narration on conversations, connected with stylistic peculiarities of prose language.
Key words: prose language, narration, conversation, language norm.

УДК 82-92:070 (477)

БИКОВА О.М.

ХУДОЖНІЙ РЕПОРТАЖ НА СТОРІНКАХ УКРАЇНСЬКИХ ДРУКОВАНИХ ВИДАНЬ

Практика української преси, в залежності від завдань, які ставить перед собою журналіст, виробила декілька різновидів репортажу, що істотно різняться між собою формою літературного викладу, методом відображення дійсності. Таким чином, широкий діапазон різновидів репортажу прийнято поділяти на рольові, подієві, спеціальні, історичні, а також репортажі-застереження, репортажі-розслідування.

Спроби розділити репортаж на певні групи за характерними ознаками здійснювали російські дослідники А.Тертичний, С.Гуревич, В.Пельт, проте ця класифікація була досить умовною – репортаж визначався за тематикою факту, якому було присвячено матеріал (отже, виділяли науковий репортаж, спортивний, соціальний і т.д.).

Українські журналістикознавці І.Прокопенко, В.Здоровага, М.Василенко, російські теоретики журналістики М.Кім, В. Ворошилов, Г.Мельник та А.Тепляшина класифікували репортажі, виходячи не лише з теоретичної спрямованості, а й за підходом до розв'язання теми, формою літературного викладу.

Актуальність дослідження обумовлюється поживавленням уваги до проблем становлення демократичних стандартів вітчизняної журналістики і до різновидів репортажу зокрема.

Класичним зразком репортажу є художній репортаж. За визначенням українського журналістикознавця І.Прокопенка: “Художній репортаж – це невеликий за своїм обсягом